

ÇEVRESEL FARKINDALIK

ÖZ

20. Yy.'ın ikinci yarısından buyana çevre kirliliği tüm dünyayı ve canlı yaşamını tehlikeye atacak düzeye ulaşmıştır. Çevre sorunlarına ilişkin ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan çalışmalar 1970'li yıllarda yoğunlaşmıştır. Ancak bugün geline nokta yeterli değildir. Çevre sorunlarına ilişkin günümüzde en önemli kavram, çevresel farkındalıktır. Çevresel farkındalık bireylerin ve toplumların çevreyle ilgili konular hakkında bilgi sahibi olması, bu bilgi doğrultusunda tutum geliştirmesi ve çevresel sürdürülebilirliği destekleyecek davranışlarda bulunmasıdır. Bu çalışmada çevre sorunları, çevresel farkındalık kavramı teorik ve farklı istatistikler çerçevesinde ele alınmış; birey, toplum ve politika düzeyindeki yansımaları değerlendirilmiştir. Ayrıca, çevre eğitiminin çevresel farkındalık üzerindeki rolü incelenmiş ve çözüm önerilerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevre kirliliği, çevresel farkındalık, çevre eğitimi, çevre politikaları, bireysel farkındalık

1. GİRİŞ

Çevre, içinde yaşadığımız doğal ve yapay tüm elamanların etkileşimde olduğu bir ortam olarak tanımlanabilir. Durgeç ve Demirel (2023, 502), çevreyi, insanların ve ekosistemi oluşturan diğer tüm canlı türlerinin yaşamlarını sürdürdükleri, karşılıklı etkileşim içinde olan su, toprak, hava, doğal kaynakları da içinde barındıran biyolojik ve fiziksel yapılar olarak tanımlamaktadır. Öte yandan, bu tanımlı ortam biyolojik, coğrafi, sosyal, siyasal ve kültürel bir ortak paylaşım alanını kapsamaktadır. Çevre, bir canlı organizmanın yaşamını veya topluluğunu yaşamı boyunca etkileyen canlı ve cansız (sosyal, fiziksel, iklimsel, kültürel, tarihsel) etkenlerin hepsidir (Yücel ve Morgil, 1998: 84).

Çevre tanımı, insanlığın gelişim evre ve düzeyleri çerçevesinde farklılıklar göstermiştir. Sanayi devrimine dek çevre, sadece içinde yaşanılan ve insana özgü bir kavram olarak genel geçer bir çerçevede ele alınırken, bu çevrenin sürekliliği ve değişmezliği temel özelliklerinden biri olarak düşünülmüştür. Sanayi devrimiyle birlikte hızlanan ve çoğalan çevre sorunları, çevrenin tekrar düşünülmesi ve yeniden tanımlanmasını gerekli kılmıştır. Yirminci yüzyılın başlarında Kapitalizmin hızlı evrimi sonucunda, aşırı üretim ve tüketim, hızlı kentleşme, doğal kaynakların plansız tüketilmesi, teknoloji, sera gazı emisyonlarının artması, fosil yakıt kullanımı gibi etkenler ciddi çevre sorunlarına, küresel ısınmaya, çevre kirliliğine ve giderek toplum sağlığının bozulmasına dek varan tüm sistemin dönüşmesine neden olmuştur.

Çevre kirliliği 20. Yüzyılın ikinci yarısına dek daha bölgesel bir tehdit olarak değerlendirilirken, küresel ekonominin getirdiği yeni liberalizm, çevre sorunlarının tüm dünyayı etkilediğini göstermiştir. Hava, su ve toprak kirliliğiyle kendini gösteren çevre kirliliği, biyolojik çeşitliliğin azalması, kaynakların tükenmesi, halk sağlığı ve ekosistemler için önemli bir tehdit oluşturmaktadır (IPCC, 2021; UNEP, 2022).

Giderek artan çevre sorunları, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeleri tehdit edecek boyuta ulaşmıştır. Çevresel sorunların yol açtığı sonuçlar, salt hava, su ve toprak kirliliği ile sınırlı değildir. Kaynakların plansız tüketimi, küresel çevre sorunları, atıklar, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan açlık, yetersiz beslenme, kalitesiz ve kirli su ve besin tüketimi ile salgın hastalıklar, toplu ve ölümcül salgınlar ile çocuk ölümlerini etkiler düzeydedir. Bu sorunlarla başa çıkabilmek için öncelikle çevre kirliliğinin ne olduğunu, nelere neden olduğunu ve nasıl acil çözümler üretilmesi gerektiğini zorunlu kılar. Çevresel sorunların önlenmesinde özellikle uluslararası düzeyde yeni politika, strateji, teknoloji ve yapısal çözümlere ihtiyaç duyulmaktadır. Öte yandan, çevre sorunlarına ilişkin birey ve toplumların çevresel farkındalık düzeyinin artırılması büyük önem taşımaktadır. Çevresel farkındalık, sadece teorik düzeyde bilgi edinme ile değil aynı zamanda, günlük yaşamın bir

parçası olarak, bireylerin davranışları, tüketim alışkanlıkları ve çevre ile kurdukları bağlar ile ilişkilidir.

Son yıllarda, büyük bir tehdit oluşturan ve doğrudan yaşamı etkileyen çevre sorunlarını çözmek amacıyla tüm ülkelerin resmi düzeyde ulusal ve uluslararası ortak kuruluşları ve çalışmaları bulunmaktadır. Öte yandan çevreci kuruluşlar, STK'lar, yerel düzeyde belediyeler ve eğitim kurumları çevre sorunları ile ilgili çalışmaları sürdürmektedirler. Çevre, insanoğlu için en eski olgulardan biri olmakla birlikte çevrenin ele alınması ve sorunların konuşularak çözüm yollarının araştırılması tüm dünyada ve Türkiye'de de göreceli olarak çok yeni kavramlardır. Çevresel farkındalığa ilişkin akademik çalışmalar daha çok genç nesil ve öğrenci tutum ve davranışlarına yönelik ilerlemektedir (Yücel ve Morgil, 1998; Erten, 2005; Özdemir ve Çobanoğlu, 2017; Baydar, Ersoy ve Ongun, 2022; Tunç, Ömür ve Düren, 2012; Yalçinkaya, 2012), diğer taraftan çevresel farkındalığa ilişkin ölçek geliştirme araştırmaları (Uzun ve Sağlam, 2006; Yücel ve Özkan, 2014; Çetin ve Yalçinkaya, 2018), çevre sorunlarının çözümünde önemli bir kavram olan sürdürülebilirlik bağlamında çevresel farkındalık çalışmaları (Tıraş, 2012; Tekiroğlu ve Kanat, 2021; Yiğit ve Kıyıcı, 2022) ile çevresel farkındalığın medya da sunumuna ilişkin (Durgeç ve Demirel, 2023) değerli araştırmalar bulunmaktadır.

Bu çalışmada, Dünyada ve Türkiye'de çevresel farkındalığın ne olduğu, nasıl algılandığı, kavramsal çerçevesi, çevresel farkındalığa ilişkin raporlar ve istatistiksel verilerin tartışılması bakımından genel bir bakış amaçlanmıştır.

2. KÜRESEL ÇEVRE SORUNLARI

Yirminci Yüzyılın son çeyreğine dek yerel ve bölgesel olarak gözlenen çevre sorunları bugün tüm dünyayı etkileyen bir yapı kazanmıştır. Bu bakımdan küresel boyuta taşınan çevre sorunları, tüm insanlığı ilgilendiren bir nitelik ve niceliktedir. Bugün çevre sorunlarının en temel ve birinci sırada geleni çevre kirliliğidir. Çevre kirliliği, insan ve ekosistemi oluşturan diğer tüm canlıların ortak kullandıkları hava, su, toprak ve buradan giderek biyolojik ve fiziksel ortamın kirlenmesi ve bozulmasıdır.

Günümüzde çevre kirliliğine ilişkin çok fazla faktörün karşılıklı etkileşimle birlikte ele alındığı söylenebilir. Ancak yine de başlıca küresel çevre kirliliği; Asit Yağmurları, Sera Etkisi, Ozon Tabakasının Delinmesi, Ötrofikasyon, Erozyon gibi temel kirliliklerdir. Asit yağışları; fosil yakıtlardan enerji elde etmekten oluşur. Asit yağışları, ormanlar ve bitkilerin ölmesine, toprağın canlılığını sağlayan bakterilerin ölere toprağın verimsizleşmesine, suların asitleşmesi nedeniyle deniz canlılarının ölmesine, erozyonun oluşmasına, tarihi ve kültürel varlıkların yok olmasına neden olur (Akdur, 1996: 5). Sera etkisi, en çok fosil

yakıtlar nedeniyle atmosfere taşınan ve biriken CO₂ sonucunda oluşur. Sera etkisi sonucunda, dünyanın sıcaklığı her yirmi yılda bir ya da bir buçuk derece artmakta ve dünya ısınmaktadır. Bu ısınma devam eder ise, buzullar eriyecek ve denizlerdeki su seviyesi 3- 4 metre yükselecektir. Öte yandan, bazı gaz atıklar, atmosferde yükselerek, ozon tabakasının bozulmasına ve incelmesine neden olur ve buna genel olarak ozon tabakasının delinmesi denmektedir. Ozon tabakasının delinmesi sonucu, tüm canlıların DNA sisteminde bozulmalar, anomaliler, kanser, tarım ürünlerinin azalması deniz canlılarının yok olması gibi önemli sorunlar oluşmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı'nın istatistiklerine göre, dünyada gün başına yaklaşık 60 milyon varil petrol tüketilmekte ki bu tüketimin 36 milyon varili sadece özel araçlardan kaynaklanmakta olup 14 milyon ton karbondioksit emisyonu ile sonuçlanmaktadır (Bozkurt, 2024: 21).

Ötrofikasyon ise, sularda biriken azot ve fosforla yerüstü suların kirlenmesi anlamında kullanılmaktadır. Ötrofikasyon sonucu suyun oksijensiz kalması nedeniyle canlıların toplu ölümleri gerçekleşmektedir. Erozyon ise, toprakların üst tabakalarının denizlere derelere akması demektir. Erozyon sonucunda verimli toprakların yok olması, çölleşme, tarımın olumsuz etkilenmesi ve topraksızlaşma söz konusudur (Akdur, 1996; Tuna, 2012).

Yukarıda söz edilen çevre sorunlarının en önemli sonucu, küresel ısınma ve iklim değişikliği, nükleer risk ve biyoçeşitliliğin azalması, hava, su ve toprak kirliliği olarak ele alınabilir (Tuna, 2012: 53-68). Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) tarafından yayımlanan Dünya Enerji Görünümü 2024 raporu, küresel ısınmayı 1.5°C ile sınırlamak için yolun hızla daraldığını vurgulamıştır. Fosil yakıtlardan geçişin hızla tamamlanması gerektiğine dikkat çeken rapor, yeni petrol, kömür ve gaz projelerine ihtiyaç olmadığını belirtmiştir. https://temizenerji.org/2024/10/16/iea-dunya-enerji-gorunumu-2024-raporu-kuresel-isinmayi-1-5c-ile-sinirlamak-icin-yol-daraliyor/?gad_source=1&gad_campaignid=11493835654&gbraid=0AAAAAClkhlCRGHHpgXDkmbXGj5ATERf1&gclid=Cj0KCQjwrJTGBhCbARIsANFBfgunIG-6b3KDRtdKiRPskCda0IWjRrCUDd2mo-4a0e_8pnqLvR_VrggaAg5zEALw_wcB

Küresel düzeyde ölüme yol açan riskler arasında hava kirliliği ikinci sırada yer almaktadır. İnme, akciğer kanseri, kalp krizi ve KOAH kaynaklı ölümlerin yaklaşık üçte biri hava kirliliğinden kaynaklanmaktadır. 2021 yılında dünya genelinde 8,1 milyon insan hava kirliliğine bağlı hastalıklar nedeniyle yaşamını kaybetmiş ve 2023 yılında Türkiye’de nüfusun en az %92’si Dünya Sağlık Örgütü standartlarına göre kirli hava solmuştur. https://temizhavahakki.org/?gad_source=1&gad_campaignid=19787533355&gbraid=0AAAApP95WAHfZ8aBwPAfoaefOMNgcTF&gclid=Cj0KCQjw5onGBhDeARIsAFK6Q

15 Ocak 2025, İsviçre Cenevre’de – Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan ve 900’den fazla uzmanın katılımıyla oluşturulan 20. Küresel Riskler Raporuna göre; Önümüzdeki 10 yılda çevresel riskler ön planda olacaktır. Bu risklerin başında aşırı hava olayları, biyolojik çeşitliliğin azalması ve ekosistem çöküşü gelmektedir. Çevresel riskler uzun vadeli görünümde baskın bir rol oynarken; aşırı hava olayları, biyolojik çeşitlilik kaybı ve ekosistem çöküşü, Dünya sistemlerindeki kritik değişimler ve doğal kaynak kıtlıkları 10 yıllık risk sıralamasında başı çekmektedir. İlk 10'daki beşinci çevresel risk, kısa vadede de önde gelen bir risk olarak algılanan kirliliktir. Kısa vadede altıncı sırada yer alması, hava, su ve karada çok çeşitli kirleticilerin sağlık ve ekosistem üzerindeki ciddi etkilerinin giderek daha fazla kabul gördüğünü göstermektedir. Genel olarak, aşırı hava olayları belirgin bir şekilde acil, kısa vadeli ve uzun vadeli riskler olarak tanımlanmıştır. <https://www.weforum.org/press/2025/01/global-risks-report-2025-conflict-environment-and-disinformation-top-threats/>

Rapor, tüm dünyayı önümüzdeki 10 yıl gibi kısa bir sürede küresel riskler konusunda analiz ederken, özellikle çevresel risklerin ne denli acil önlem alınması gerektiğini de ortaya koymaktadır. Çevresel risklerin artık sadece uzun vadeli bir tehdit değil, hızla önlem alınması gereken acil bir durum olduğuna özellikle dikkat çekmektedir. Bu kapsamda hükümetler, özel sektör ve bireylerin kirlilik ve biyolojik çeşitlilik kaybı gibi konulara daha fazla odaklanarak sürdürülebilir politikalar geliştirmesi gerektiğinin önemine dikkat çeken rapor, genç neslin yüksek farkındalık düzeyini, toplumu harekete geçirmek için önemli bir fırsat olarak değerlendirmektedir. <https://www.isoyesilblog.com/kuresel-riskler-raporu-2025-cevresel-riskleri-dunyanin-gelecegi-icin-en-onemli-tehdit-olarak-degerlendiriyor/>

5 Haziran 2025 tarihinde Güney Kore'nin Jeju kentinde düzenlenen Dünya Çevre Günü resmi töreninde, Dünya'daki yaşamın büyük bir bölümünü etkileyen ve küresel bir kriz olan plastik kirliliğine son verilmesinin aciliyeti vurgulandı. BM Genel Sekreteri António Guterres, Dünya Çevre Günü mesajında, "Plastik atıklar nehirleri tıkıyor, okyanusları kirletiyor ve yaban hayatını tehlikeye atıyor. Ve giderek küçülen parçalara ayrıldıkça, Everest Dağı'nın zirvesinden okyanusun derinliklerine; insan beyinlerinden insan sütüne kadar Dünya'nın her köşesine sızıyor." <https://www.unep.org/news-and-stories/press-release/world-environment-day-2025-mobilizes-commitment-action-end-plastic> Diyerek, artık çevre kirliliğinin insan hayatını yok etme derecesine ulaştığını vurgulamaktadır.

3. ÇEVRESEL FARKINDALIK

Çevresel farkındalık, öncelikle çevre sorunlarının kabul edilmesi, bu sorunlara ilişkin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal çözüm eylemlerinin yaşama geçirilmesini kapsayan geniş bir kavramdır. Hungerford ve Volk (1990), çevresel farkındalığı yalnızca bilgi edinme değil, çevreye yönelik sorumluluk geliştirme süreci olarak tanımlar. Bu aşamada yeni davranış kalıpları geliştirme, bilgi ile öğrenilen çevresel farkındalığın ilk adımları olarak ele alınabilir. Sosyal, ekonomik, siyasal ve insani tüm boyutlarıyla dünya üzerindeki tüm ülkeleri, sektörleri, ulusal ve uluslararası tüm kurum ve kuruluşları ilgilendiren çevresel farkındalık ve sorumluluk adımları bugün her zamandan daha acil öncelik taşımaktadır. Toplumsal farkındalığın bireysel boyutu ise, toplumu oluşturan tüm bireylerin kendi üstlerine düşen sorumluluğu ve bilinci kazanmaları ile tanımlanabilir. Bozkurt (2024), çevresel farkındalığı, tüketicilerin çevreye karşı duyarlı davranışları ve çevresel meseleleri önemsemeleri olarak tanımlamaktadır. Bu tanımda, tüketici davranışlarından, tüketim alışkanlıklarına dek uzanan geniş bir davranış yelpazesini görmek mümkündür. Durgenç ve Demirel (2023) ise, çevresel farkındalığı, çevre ile ilgili sorunların boyutunu kavrayabilmek, rasyonel çözüm önerileri ortaya koyabilmek ve bireylerin çevre ile ilgili tutumlarında olumlu yönde değişimler meydana getirebilmek için gerekli olan bir bilişsel düzey olarak tanımlamaktadır. Söz konusu rasyonel bilişsel düzeye erişebilme sürecinin önemli dinamiklerini ise çevre eğitimi ve medyanın oluşturduğunu vurgulamaktadır.

Çevresel farkındalığa dönük çalışmaların ve uygulamaların dünyada üç ana temele oturduğu söylenebilir. Bunlar, uluslararası ve ulusal kurum, kuruluş ve STK'lar düzeyinde strateji ve politikalar, çevresel eğitim ve medya olarak öne çıkmaktadır.

Ulusal ve Uluslararası strateji ve politikalar, çevre sorunları ve çevresel farkındalık yaratmada en önemli ayaktır. Çevresel sorunların çözümünde ortak yaklaşımlar, ortak politikalar, ortak fonlar ve ortak uygulamalar sorunların daha hızlı, daha sistematik ve daha kolay çözümüne olanak sağlaması açısından önemlidir.

Çevresel farkındalığa dönük, çevre sorunlarını tartışmak amacıyla, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın, İsveç'in Stockholm kentinde 5 Haziran 1971'de düzenlediği uluslararası "Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı", ilk kez çevre sorunlarının küresel düzeyde kabul edilmeye ve tartışılmaya başlanması anlamında önemlidir. Bundan dolayı, 5 Haziran, Dünya Çevre Günü olarak kutlanmaktadır (Tuna, 2012). Özellikle 1971 tarihinden bugüne dek birçok ülke çevre sorunlarını çözmek ve çevresel farkındalığı arttırmaya yönelik stratejiler geliştirmiştir. 1983 yılında kurulan Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu, 1987'de yayımlanan "Ortak Geleceğimiz" adlı raporuyla, "sürdürülebilir gelişme" kavramını, tüm ulusal ve uluslararası çevre koruma çabalarını yönlendirecek biçimde gündeme getirmiştir. 3-14 Haziran 1992'de Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde ikinci

Birleşmiş Milletler Çevre ve Gelişme Konferansı yapılmıştır. Avrupa Birliği, 2030 İklim ve Enerji Çerçevesinde çevresel bilinçlendirmeyi stratejik hedefler arasında saymıştır. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) gibi örgütlerin yanı sıra Ekonomik Gelişme ve İşbirliği Örgütü (OECD) Uluslararası düzeyde örgütlenmiş örnekler arasında, Yeşil Barış (Greenpeace), Yeryüzü Dostları (Friends of Earth), Avrupa Doğa Mirası Vakfı (Stiftung Europaeisches Naturerbe) en çok bilinenlerdir (Kaplan, 1999). Öte yandan birçok ülkede siyasi bir parti niteliğine dönüşmüş Yeşiller Partisi tüm dünyada çevreci hareketin en önemli siyasi temsilcilerinden birisi olarak kabul edilir.

Türkiye’de ise, çevre sorunlarına ilişkin çalışmaların kurumsal anlamda örgütlenmesi, Türkiye’nin 2004 yılında Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ne (BMİDÇS) taraf olması ile başlayan iklim değişikliği konusunda eğitim, bilinçlendirme ve farkındalık oluşturma çalışmaları, Türkiye’nin İklim Değişikliği Birinci Ulusal Bildiriminin 2007 yılında yayınlanmasından sonra ivme kazanmıştır.

<https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/Anket.pdf>

Çevresel farkındalığa ilişkin uluslararası ve ulusal düzeyde yapılan geniş ölçekli pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu araştırmaların bir kısmı genel çevre sorunlarına ilişkin iken bazı araştırmalar ise daha güncel çevre sorunlarına odaklanmıştır.

Örneğin, küresel pazar ve kamuoyu araştırma şirketi WIN International tarafından 2019 yılı Ekim-Aralık döneminde dünyanın 40 ülkesindeki ortakları aracılığı ile toplamda 29.368 kişi ile görüşülerek gerçekleştirilen iklim değişikliğine yönelik toplumsal farkındalık seviyesini ölçmek için yapılan kamuoyu araştırması sonuçlarına göre, küresel ısınmaya neden olan bir iklim değişikliği mevcut mu sorusuna Dünya genelinde araştırmaya katılanlardan %85,8’i küresel ısınmanın iklim değişikliği sonucu olduğu sorusuna tamamen veya kısmen katıldığını söylerken, bu oran %94,8 ile en yüksek olarak Tayland’da kaydedildi. Türkiye’de %94 oranında olumlu cevap verilirken, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesi %88,7 ile bölgesel olarak ilk sırada geldi. Küresel ısınmanın insan faaliyetlerinin sonucu olup olmadığı sorusuna da katılımcıların %87,4’si olumlu cevap verirken, Türkiye’de ise tüm ülkeler arasında altıncı sırada olarak bu soruya %90 oranında olumlu cevap verildi. Küresel ısınmanın insanlık için tehdit olduğu önermesine ise en yüksek katılım oranı %95 ile Türkiye’de oldu. Bu soruda dünya ortalaması %84,5 olurken, en düşük evet cevabı %56,8 ile Çin’de verildi. ABD’de ise %76,1 oranında evet cevabı verildi. https://www.cevko.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=852&catid=47&Itemid=166&lang=tr

İklim değışikliğinin farkındalık düzeyine ilişkin Türkiye’de yapılan benzer bir araştırma, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın koordinasyonunda Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) yürütücülüğünde Küresel Çevre Fonu’nun (GEF) katkısıyla gerçekleştirilen Türkiye’nin İklim Değışikliği İkinci Ulusal Bildiriminin Hazırlanması Projesi kapsamında 2012 yılında tamamlanmıştır. Türkiye coğrafyasının farklı iklim ve sosyo-ekonomik yapılarında yaşayan 3.166 kişi örneklem alınmış ve örneklem, Türkiye genelini %95 güven düzeyinde $\pm 1,74$ hata payına göre yansıtmaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre toplumun iklim değışikliğinin sebepleri, hayatlarına etkileri, iklim değışikliğine uyum, iklim değışikliği ile mücadele konularında fikri olduğu, ancak bilgi sahibi olmadığı görölmektedir. İklim değışikliğinin sebepleri konusunda bilgi sahibi olanların oranı %12,5 iken, iklim değışikliğine uyum konusunda bilgi sahibi olanların oranı %11,1, iklim değışikliği ile mücadele yolları konusunda bilgi sahibi olanların oranı %10,7, iklim değışikliğinin hayatlarına etkileri konusunda bilgi sahibi olanların oranı ise %10,5’tir.

İklim değışikliği ile ilgili olarak toplumun ilgi düzeyinin yüksek, bilgi düzeyinin düşük olduğu görölmektedir. İklim değışikliği konusunda toplum fikir sahibi olmakla beraber, bilgi düzeyi yetersizdir. İklim değışikliğinin nedenleri, alınması gereken önlemler yeterince bilinmemektedir. İklim değışikliği kamuoyu tarafından dünya ve Türkiye için bir sorun olarak algılanmaktadır. Ancak, diğer sosyal, ekonomik ve siyasi sorunlara göre daha az önemsenmektedir. Türkiye’de bugün geline nokta toplum; çevre sorunları ile günlük yaşam alışkanlıkları arasında bir bağ kurmuşsa da, iklim değışikliği henüz doğrudan insan yaşamıyla ilişkilendirilememektedir. <https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/Anket.pdf>

Bugün dünyada çevresel farkındalığa ilişkin vakıf, özel kuruluş, STK’lar ve yerel yönetimlerin yaptığı araştırma, uygulama ve etkinlikler devlet kurum ve kuruluşlarına oranla daha yaygın bir alan sunmaktadır. Örneğin, Çöpüne Sahip Çık Vakfı tarafından, Aksoy Araştırma iş birliğinde 18 Ocak –01 Şubat 2019 tarihleri arasında Türkiye Atık Alğı ve Farkındalık Araştırması CATI (Bilgisayar Destekli Telefon ile Anket) yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma toplam, 1003 kişinin katılımıyla tamamlanmıştır. Ortalama görüşme süresi 16 dakika olan araştırma %95 güven aralığında ve %3 hata payıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, Çöp tamamen değersiz bir yığın olarak algılandığından nasıl bertaraf edildiğine dair herhangi bir merak ya da bilgi ihtiyacı ortaya çıkmamaktadır. “Çöp sorununun çözümü” kavramı da bu bağlamda çöpün yaşam alanlarından uzaklaştırılması ile sınırlı görülerek bu yeterli bulunmaktadır. Sonuçlar çevreye çöp atma ve geri dönüşüm gibi konularla ilgili toplumsal değeri oluşturmaya ihtiyaç olduğunu ve tüketim/kullan-at kültürüne karşı alternatifler yaratılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çöpü azaltmaya, israfı önlemeye yönelik bilinçli tüketim alışkanlıklarının

güçlü olmamasının en baştan ihtiyaç dışı tüketim ve dolayısıyla çöp miktarının artmasına neden olduğu bilinmektedir. Ayrıştırma yapmayanların ve çöpünü doğru yere atmayanların önemli bölümünün mevcut sistem ve konteynerlerle ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. [9 turkiye atik farkindalik ve algicalitay sonuc raporu.pdf](#)

Çevresel farkındalığa ilişkin yukarıda verilen birkaç örnek bile toplumların ve bu toplumları oluşturan bireylerin çevresel farkındalığa ve çevre kirliliğine ilişkin yeterli ilgileri olsa bile yeterli ve doğru bilgileri olmadığı ve buradan giderek çok fazla uygulama eksikliği olduğu anlaşılmaktadır. Oysa, Stern (2000)'in de belirttiği gibi, bireysel farkındalık, günlük yaşamda enerji tasarrufu, geri dönüşüm, su tüketimi ve ulaşım tercihleri gibi konularda somut değişimlere yol açmaktadır. Toplum düzeyinde ise çevre odaklı sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri, yerel yönetimlerin katılımcı çevre politikaları ve kamuoyu baskısı etkili olmaktadır (Stern, 2000).

Çevre farkındalığına ilişkin tüm dünyada en önemli ikinci ayak ise çevre eğitimidir. Çevre eğitimi; disiplinler arası bir alan olup, bireyi çevre hakkında bilgilendirmek, çevreye duyarlı davranışlar kazandırmak ve çevre problemlerini çözmeye istekli bireyler yetiştirmektir (Uzunoğlu, 2015). Özellikle ilkokuldan itibaren verilen çevre temalı eğitimler, bireylerin erken yaşta çevreye duyarlı tutumlar geliştirmesine yardımcı olmaktadır (Özdemir ve Çobanoğlu, 2017). Üniversitelerde sürdürülebilirlik odaklı programların artırılması da genç bireylerde çevresel sorumluluk duygusunu pekiştirmektedir. Erten (2005), çevre eğitiminin disiplinler arası yapısı gereği, sadece okullarda verilen bir eğitim olarak görülmemesi gerektiğini ancak okullarda sistematik bir biçimde verilecek olan çevre eğitimi uygulamalarının çevre konusunda duyarlı ve bilinçli bireyler yetiştirmedeki önemini vurgulamaktadır (Erten, 2005).

Bugün tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de pek çok üniversitede (Ankara Ünv., Hacettepe Ünv., Ortadoğu Teknik Ünv., Dokuz Eylül Ünv., Akdeniz Ünv., Atatürk Ünv., v.d.) çevre sorunlarını araştırma ve uygulama merkez ve koordinatörlükleri bulunmaktadır. Bu akademik merkezler, ulusal ve uluslararası düzeyde konferans, panel, çalıştay ve seminerlerle öğrencilerin çevre farkındalıklarını artırma çalışmalarını sürdürmektedirler. Özellikle çevre farkındalık anketleri ve araştırmaları, bireylerin çevre sorunlarına ilişkin düzeylerini, çevre sorunlarının algılanma biçim ve durumlarını tespit etmek ve sorunlara ilişkin eğitim modelleri ve içeriklerinin geliştirilmesinde büyük önem taşımaktadır. Ancak Türkiye özelinde maalesef örgün eğitim sistemi içerisinde okulöncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim programlarında çevre eğitime ilişkin bir ders bulunmamakta sadece belirli derslerin içinde bir ünite olarak yer almaktadır (Arabacı, Erbaş

ve Kardaş, 2025; Göçer, Canik, Demirdelen vd., 2025) Bu bakımdan sistematik olarak çevre eğitimine ilişkin bir politikanın hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Çevresel farkındalığın üçüncü önemli ayağı ise medyadır. Bugün medya hiç olmadığı kadar bireylerin yaşamında vazgeçilemez bir araç hatta amaç haline gelmiştir. İnternet teknolojileri, dijital platformlar önemli bir iletişim ve reklam ağı sunmaktadır. Medya günümüzde verimli kullanıldığında bir yaygın eğitim aracı olarak da düşünülebilir. Bu bakımdan çevre sorunlarının gündemde olabilmesi, üst sıralarda yer alması ve öncelik haline gelebilmesi için kamuoyunun ilgisinin ve desteğinin sağlanması gerekmektedir. Bu süreçte iletişim çalışmalarının önemli rolü vardır. Çeşitli iletişim kampanyaları, etkinlikler ve medya kanalları aracılığıyla çevre farkındalığı oluşturmak mümkündür (Aka, 2025:141). Ayrıca yaygın eğitim araçları –belgeseller, kamu spotları, sosyal medya kampanyaları da geniş kitlelere ulaşarak çevresel farkındalığı artırmaktadır (Kollmuss ve Agyeman, 2002).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

20. Yüzyılın son çeyreği ile hızlı sanayileşme, kentleşme, nüfus artışı, aşırı tüketim, doğal kaynakların adaletsiz ve ölçsüz tüketimi gibi etkenler sonucunda ortaya çıkan çevre kirliliği, iklim değişikliği ile aşırı doğa olayları, tüm canlıların yaşamını tehlikeye atan ve dünyanın giderek sürdürülemez bir sisteme doğru yok oluşa gidişi artık uzak değil yakın bir tehdit halini almıştır.

Gelecek nesiller için yaşanabilir bir dünya bırakmak adına, bireyler, topluluklar, hükümetler ve uluslararası örgütlerin bu mücadeleye katkıda bulunması gerekmektedir. İklim değişikliği ve çevre kirliliğine karşı mücadele, yenilenebilir enerji çözümleri, sürdürülebilir tarım uygulamaları, yeşil teknoloji yenilikleri ve destekleyici politika ve ekonomik çerçeveleri entegre eden çok yönlü bir yaklaşım gerektirir (Aydın, M. E. ve Aydın, S., 2024). Öte yandan uluslararası iş birliğinin arttırılması, uluslararası anlaşma, fon ve teknolojik uygulamaların sistematik ve acil bir biçimde yaşama geçirilmesi çevre sorunlarının çözümünde en önemli mekanizmalardır.

Çevresel farkındalık, çevresel sorunların önlenmesinde ve sürdürülebilir toplumların inşasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu bakımdan tüm paydaşların birlikte yol aldığı politikalara ihtiyaç vardır. Ancak, araştırma sonuçlarından da anlaşıldığı gibi çevresel farkındalık düzeyinin yüksek olması bireylerin çevreci davranış ve tutumlar gösterdikleri anlamına gelmemektedir. Bu nedenle çevre eğitiminin okul öncesi dönemden başlayarak örgün eğitim sisteminin tüm aşamalarına ders olarak konulması, medya ve dijital araçların yoğun program ve kampanyalar düzenlemeleri, STK ve yerel yönetimlerin çevre projeleri

ve uygulamalarını arttırmaları, çevreci tutum ve davranışları ödüllendirici ekonomik teşvikler ve öte yandan kanuni yaptırımların uygulanması önemlidir.

Sonraki nesilleri daha büyük ve çözümü olmayan çevre sorunları ile karşı karşıya bırakmamak için hem ulusal hem de küresel düzeyde ortak bir kurallar bütünü değerlendirilmeye alınmalıdır. Sürecin işlerliğinin önemli aşamalarından biri de alınacak ortak kurallara tüm dünya ülkeleri tarafından uyulması ve evrensel çevre değerlerinin yüceltilmesidir (Gül, 2013: 19). Bu çerçevede hâkim olmaya başlayan ve giderek küresel ölçekte yaygınlaşan görüş, sadece insan merkezli çevre anlayışıyla, ekolojik problemlerin üstesinden gelinemeyeceğidir. Buna göre yeni olan, gelişmişliğin, mutlaka sürdürülebilirlikle birlikte öngörülmesi gerekmektedir. İnsan ve doğa arasındaki ilişkilerde “sürdürülebilir” bir denge bulunabilmesi için, ekolojik/çevresel farkındalığı artıracak yeni bir bakış açısına, yeni bir anlayışa ihtiyaç vardır. Yeni ekolojik paradigma, ekolojik farkındalık oluşturmanın önemini ve bu amaçla ülkelerin sürdürülebilir gelişimine katkı yapacak şekilde çevre eğitiminin ön plana çekilmesini vurgulamaktadır. (Tunç, Ömür ve Düren, 2012). Bu çerçevede, çevresel sürdürülebilirlik tüm insanlığın ve dünyanın geleceği için bütüncül bir kalkınma modeli olarak ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aka, L.B. (2025). Çevre iletişim kampanyaları ve medyanın rolü. 9(31), 134-143
- Akdur, R. (1996). Çevre kirliliği ve insan sağlığı. Biyoetikten Seçmeler, Biyoetik Derneği Yayın no:1, Ankara.11-13.
- Arabacı, S., Erbaş, Ç. ve Kardaş, F. (2025). Türkiye’de uygulanan çevre eğitim politikaları ve çevre eğitimi sürecinde karşılaşılan sorunlar. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*,19(51).
- Aydın, M. E. ve Aydın, S. (2024). İklim değişikliği ve çevre kirliliğinin azaltılmasında inovatif çözümler. K. Şahin ve İ. Erol (Eds.), Gıda, Su Kaybı ve İsrafı (s. 123-158) içinde. Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Baydar, V., Ersoy, A.F., ve Ongun, H. (2022). Öğrencilerin çevresel farkındalık düzeylerinin bazı sosyodemografik değişkenlere ve algılanan yetiştirme stillerine göre incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 26(1).
- Bozkurt, M.E. (2024). Çevresel farkındalık, bilgi düzeyi, fiyat algısı, batarya şarj gücünün elektrikli araç satın alma niyeti üzerine etkisi: Nicel bir araştırma. *Ekonomi, İşletme ve Bilişim Dergisi*,1(1), 21-43.
- Çetin, O. ve Yalçinkaya, E. (2018). Çevresel farkındalığına ilişkin bir ölçek geliştirme çalışması *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 4(1), 14-26.
- Durgeç, P., ve Demirel, S.D. (2023) Çevresel farkındalık yaratma bağlamında çevre sorunlarının dijital gazetelerde sunumu üzerine bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 11(1).
- Erten, S. (2005). Okul öncesi öğretmen adaylarında çevre dostu davranışlarının araştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (28), 91-100.
- Göçer, M., Canik, S., Demirdelen, A., Yılmaz, O., ve Aytek Gökçehan, A., (2025). Sürdürülebilir bir gelecek için Türkiye’de çevre eğitimi. *Multidisipliner Yaklaşımlarla Coğrafya Dergisi*, 3(1), 33-44.
- Gül, F. (2013). İnsan-Doğa ilişkisi bağlamında çevre sorunları ve felsefe. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 17-21.
- Hungerford, H. R., ve Volk, T. L. (1990). Changing learner behavior through environmental education. *The Journal of Environmental Education*, 21(3), 8–21.
- Kaplan, A. (1999). Küresel çevre sorunları ve politikaları. Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, No: 19, Ankara.

Kollmuss, A., ve Agyeman, J. (2002). Mind the gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research*, 8(3), 239–260.

Özdemir, O., ve Çobanoğlu, E. O. (2017). İlköğretim öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarının değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 42(191), 145–158.

Stern, P. C. (2000). Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of Social Issues*, 56(3), 407–424.

Tekiroğlu, A., ve Kanat, H.M. (2021). Çevre etiği farkındalığı ve sürdürülebilir çevre tutumu arasındaki ilişki. *ulakbilge*, 59, 630–645.

Tıraş, H. H. (2012). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre: bir inceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 57-73.

Tuna, M. (2012). Çevre Sosyolojisi. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No:2482.

Tunç, A. Ö., Ömür, G.A., ve Düren, A.Z. (2012). Çevresel farkındalık. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 47, 227-246.

(IPCC, 2021). Climate Change 2021: The Physical Science Basis, Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge University Press. Intergovernmental Panel on Climate Change (2021, IPCC).

United Nations Environment Programme (UNEP). (2022). *Global Environment Outlook*. Nairobi: United Nations.

Uzun, N., ve Sağlam, N. (2006). Orta öğretim öğrencileri için çevresel tutum ölçeği geliştirme ve geçerliliği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (30), 240-250.

Uzunoğlu, S. (2019). Çevre eğitiminin amaçları, uğraşı alanları ve sorunları. <https://www.ekoloji.com.tr/resimler/>

Yalçınkaya, E. (2012). İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin çevre sorunları farkındalık düzeyleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (25), 137-151.

Yiğit, A., ve Kıyıcı, F. (2022). The Environmental Awareness in the Context of Sustainable Development: A Scale *Sakarya University Journal of Education*, 12(3), 646-665.

Yücel, A. S. ve Morgil, F. İ. (1998). Yüksek öğretimde çevre olgusunun araştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (34), 84-91.

Yücel, E. Ö., ve Özkan, M. (2014). Ortaokul öğrencilerine yönelik çevresel tutum ölçeği geliştirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(1), 27-48.

İnternet kaynakları

<https://temizenerji.org/2024/10/16/iea-dunya-enerji-gorunumu-2024-raporu-kuresel-isinmayi-1-5c-ile-sinirlamak-icin-yol>

daraliyor/?gad_source=1&gad_campaignid=11493835654&gbraid=0AAAAAClkh-1CRGHHpgXDkmbXGj5ATERf1&gclid=Cj0KCQjwrJTGBhCbARIsANFBfgunIG-6b3KDRtdKiRPskCda0IWjRrCUDd2mo-4a0e_8pnqLvR_VrggaAg5zEALw_wcB

https://temizhavahakki.org/?gad_source=1&gad_campaignid=19787533355&gbraid=0AAAP95WAHfZ8aBwPAfoafOMNgcTF&gclid=Cj0KCQjw5onGBhDeARIsAFK6QJYwty_u0MGEV4ecOrIfIDvOsEKUSX7UWOELcctOhkt62ON0ytJkBD4aAnRUEALw_wcB

<https://www.weforum.org/press/2025/01/global-risks-report-2025-conflict-environment-and-disinformation-top-threats/>

<https://www.isoyesilblog.com/kuresel-riskler-raporu-2025-cevresel-riskleri-dunyanin-gelecegi-icin-en-onemli-tehdit-olarak-degerlendiriyor/>

<https://www.unep.org/news-and-stories/press-release/world-environment-day-2025-mobilizes-commitment-action-end-plastic>

<https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/Anket.pdf>

https://www.cevko.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=852&catid=47&Itemid=166&lang=tr

<https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/Anket.pdf>

9_tuerkiye_at_k_fark_ndal_k_ve_alg_cal_tay_sonuc_raporu.pdf